
БЕГАС Л.,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач,
кафедра корекційної педагогіки та
психології, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичини, м. Умань, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ЛЯЛКИ ПІД ЧАС ІГРОВИХ ЗАНЯТЬ З ДІТЬМИ ІЗ РОЗЛАДАМИ МОВЛЕННЯ

У даній статті розглядається проблема використання логопедичної ляльки на ігрових заняттях, що є запорукою тісної співпраці між дитиною та логопедом. В логопедії використовують чисельні способи формування та корекції розвитку мовленнєвої функції у дітей із розладами, але метод логопедичної ляльки дає можливість отримання найвищого ефекту.

Ключові слова: логопедична лялька, порушення вимови, фонетико-фонематичний бік мовлення, звуковимова.

В данной статье рассматривается проблема использования логопедической куклы на игровых занятиях, что является залогом тесного сотрудничества между ребенком и логопедом. В логопедии используют многочисленные способы формирования и коррекции речи у детей с нарушениями, но метод логопедической куклы дает возможность получения наивысшего эффекта.

Ключевые слова: логопедическая кукла, нарушения речи, фонетико-фонематическая сторона речи, звукопроизношение.

This article deals with the problem of using the speech therapy doll on gaming lessons, which is the key to close cooperation between the child and the speech therapist. In speech therapy, there are numerous ways of forming and correcting speech in children with disabilities, but the method of the speech therapy doll makes it possible to obtain the highest effect.

Key words: logopedic doll, speech disorders, phonetic-phonemic aspect of speech, sound pronunciation.

В останні роки кількість дітей із порушеннями функції звуковимови зростає. Причиною цьому є прискорені темпи та патологічні форми фонологіч-

ного дизонтогенезу, що переважають над порушеннями онтогенетичного характеру. Тому розробка ефективних технологій логопедичної корекції та пропедевтики порушень фонетико-фонематичної складової мовлення є особливо актуальною. Адже патологічні форми фонологічного дизонтогенезу проявляються у порушеннях розвитку окремих складових фонетико-фонематичного боку мовлення (вимовних умінь, фонематичного сприймання, уявлень, слухової уваги, пам'яті та контролю), а обумовлені дефекти мовно-рухового чи мовно-слухового аналізаторів, уповільнюють темп їх розвитку.

В логопедії використовують чисельні способи формування та розвитку мовленнєвої функції у дітей. Це відбувається шляхом проведення ігор-занять із використанням, як дидактичного матеріалу, так і найрізноманітніших ігор та іграшок. Зокрема, одним із способів відновлення правильної вимови є спосіб застосування профілів органів артикуляції звуків.

Досить відомим є спосіб відновлення правильної вимови у дітей шляхом використання фотографій із зафіксованим положенням язика при виконанні тієї чи іншої артикуляційної вправи. Він часто використовується у роботі як зі школярами, так і з дошкільниками, проте статичний знімок не дає змоги побачити динаміку виконання рухів, послідовність окремих елементів, переключення з одного руху на інший. Таким чином, даний спосіб не враховує у повній мірі вікових і психологічних особливостей дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення [1, с. 87].

Дошкільний вік – це етап психічного та мовленнєвого розвитку дітей, який справедливо називають віком гри, адже саме вона є провідною діяльністю дитини в даний період. Невід'ємною частиною гри є іграшка, яка набуває особливого значення, адже має не тільки соціальну, а й корекційну та розвивальну функції. Тому використання іграшок, зокрема ляльок, як одного із способів виправлення звуковимови у дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення, в повній мірі враховує як вікові, так і психологічні особливості дітей.

Іграшки широко використовують у корекційно-розвивальній роботі з дітьми як логопеди, так і практичні психологи. Наприклад, під час роботи із заїкуватими дошкільниками для м'язового розслаблення використовуються ляльки-бібабо, або ляльки-Петрушки, тобто іграшки, що одягаються на руку і рухаються за допомогою пальців педагога. Використання ляльок такого типу має свою специфічну спрямованість – зняття м'язового напруження шляхом виконання дітьми разом із лялькою релаксаційних вправ.

У роботі логопеда використовуються ляльки-маріонетки і ляльки-рукавички, за допомогою яких створюються умови для невимушеного конструктивного діалогу з дітьми та проведення ігор-занять із розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із ЗНМ. Використання ляльок-маріонеток, тобто

іграшок із мотузковими кріпленнями, потягнувши за які можна рухати руками, ногами й головою ляльки вгору-вниз зі сторони в сторону також є доцільним для ігор-занять із заїкуватими дітьми. Проте, такі ляльки не мають корекційної спрямованості при роботі логопеда з дошкільниками із порушеннями вимови [2, с. 45].

Використання трипалих ляльок-рукавичок, де один палець – об'ємна чи пласка голова, а два інших – руки, у повній мірі не вирішує корекційних завдань при роботі з дошкільниками, які мають порушення вимови. Саме тому було розроблено більш ефективну модель у вигляді логопедичної ляльки.

Прототипом даної моделі є спосіб відновлення мовленнєвої та голосоутворювальної функції у дітей із ринолалією за допомогою вправ, об'єднаних єдиним ігровим сюжетом із застосуванням функціональної іграшки, як конкретного ігрового образу. Такі вправи виконуються дитиною у положенні лежачи на животі або стоячи навкарачки з опущеною головою. Однак вправи, комплексно впливають на рухові та артикуляційні м'язи, а також здійснюють додатковий вплив на фонаційні м'язи [3, с. 43].

Незважаючи на те, що виконання артикуляційних вправ відбувається із застосуванням функціональної іграшки як конкретного ігрового образу, запропонований спосіб має такі недоліки:

1. Використання фонологоритмічних вправ вимагає від логопеда особливої та довготривалої підготовки до гри-заняття (підбір відповідного лексичного, фонетичного, віршованого і музичного матеріалу).
2. Використання під час корекційно-розвивальної роботи фонологоритмічних вправ вимагає від логопеда залучення до проведення ігор-занять музичного керівника та вихователя, що в свою чергу, не дозволяє часто проводити такі ігри-заняття.
3. Зазначений спосіб спрямований на вузьку цільову аудиторію (дітей із ринолалією), що обмежує застосування його під час роботи з іншими категоріями дошкільників, які мають порушення вимови, у тому числі діти із порушеннями фонетико-фонематичної складової частини мовлення [4, с. 39].

Використання ж логопедичної ляльки приє виконанню таких завдань:

- Удосконаленню простого і ефективного способу відновлення вимови у дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення.
- Створенню динамічного зорового образу артикуляційних укладів і вправ на розвиток мовнорухового апарату з метою формування у дітей орального праксису, кінетичних, кінестетичних уявлень, покращення функціонування м'язів мовнорухового апарату.
- Покращенню якості та підвищенню ефективності виконання артикуля-

ційних вправ у дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення.

- Використанню під час ігор-занять із дошкільниками, які мають порушення фонетико-фонематичної складової мовлення, такої функціональної іграшки, яка б відповідала віку дошкільників і полегшувала засвоєння ними навчального матеріалу.
- Набуттю та закріпленню звуковимовних навичок промовляння мовних звуків дошкільниками, які мають порушення фонетико-фонематичної складової мовлення.

Спосіб використання логопедичної ляльки принципово відрізняється від прототипу тим, що використання функціональної іграшки є не просто черговим варіантом запрошення дітей до виконання тієї чи іншої вправи, а якісно новим механізмом співробітництва з дитиною, який сприяє залученню ляльки до ігор-занять із артикуляційної гімнастики чи демонстрації певного звукового складу.

Поставлене завдання сприяє відновленню вимови у дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення і вирішується таким чином: логопед індивідуально – з однією дитиною, чи з підгрупою дітей із залученням конкретного ігрового образу у вигляді логопедичної ляльки та з обов'язковим використанням віршованих форм виконує такі вправи:

- артикуляційна гімнастика для наслідування рухів язика ляльки та логопеда;
- вправи на закріплення вимови мовних звуків;
- вправи з розвитку слухо-мовленнєвої пам'яті шляхом загадування лялькою загадок, зокрема про органи артикуляційного апарату.

Логопедична лялька повинна мати легке для вимови дітьми ім'я в образі хлопчика – «Льоня», а в образі дівчинки – «Ліля». «Льоня», (або «Ліля») – м'яконабивна лялька висотою 70 см, яка імітує тіло хлопчика (дівчинки) з верхніми і нижніми кінцівками, з головою, на якій є волосся, вуха, очі, брови, ніс і рухомий рот. Вказаний зріст ляльки не викликає страхів, як, наприклад, крупна фігура у 2 м. і сприяє налагодженню довірливих відносин дитини з логопедом.

На обличчі ляльки є рот, який утворений за допомогою верхньої та нижньої щелеп, на яких зовні є губи, а з внутрішнього боку – зуби. В потиличній частині голови зроблено отвір, куди легко входить рука дорослого. З обох сторін нижньої щелепи зроблені пружинні кріплення, які дозволяють їй рухатись. До нижньої частини щелепи прикріплено гнучку тягу, яка, проходячи через верхню частину шиї, виходить до потилиці, закритої волоссям (таким чином тяга зовсім непримітна). Логопед одягає на одну (ведучу) руку червону рукавичку без пальців (це буде язик), через отвір вставляє її у ротову порож-

нину, іншою тягне за гнучку тягу – таким чином відкриваючи рот.

Рукавичкою можна показувати не тільки вправи для язика, але й артикуляцію промовляння того чи іншого звука. Це дозволить співвіднести засвоєний звук із певними рухами язика і зафіксувати образ звука як у зоровій, так і у моторній ланці. Це, в свою чергу, є доступним і таким, що доцільно демонструвати для дошкільників із порушеннями мовлення, які мають наочно-дійове мислення, далеко від графічних зображень та схем. Діти можуть підійти до «Льоні» та зазирнути йому в рот, показати ляльці, як вони виконують ту чи іншу вправу, т , в свою чергу, «віддзеркалить» виконання, а логопед прокоментує його правильність.

Рука, вставлена в рукавицю, має потрібну рухливість і здатна показати не тільки рухи вгору-вниз, а навіть такі вправи, як «Чашечка» (бокові краї язика підняті, утворюючи заглиблення по центру), чи «Каруселі» (вузьким кінчиком язика круговими рухами облизати губи) тощо. Крім того, рука, якщо це необхідно, може фіксуватися на певній ділянці (наприклад, у куточку рота), або кілька разів повторити рух або вправу в швидкому чи повільному темпі.

Тулуб виготовляється таким чином, що ляльку можна посадити, поставити, зігнути і розігнути руки та ноги. На руках ляльки по п'ять пальців із нігтиками, що дозволяє навчати дошкільників найменуванню пальців, вправляти у кількісній та порядковій лічбі, привчати до гігієнічних навичок. Нижні кінцівки для зручності використання зроблені зі стопами, які виготовлені з глини, що дозволяє ляльці стояти без допоміжної опори.

У ляльки є кілька комплектів одягу з урахуванням періодизації року, що дозволяє вирішувати корекційно-виховні завдання із формування у дошкільників уявлень про сезонні зміни в природі. Ознайомлення з різноманітністю одягу, головних уборів, та підбір одягу в залежності від статі ляльки, виховує охайність і стимулює дітей до порядку та вмінню налаштуватися на працю, організовуючи свої дії. Одяг підбирається таким чином, щоб він був простим, не переобтяженим зайвими деталями (кишенями, блискавками, застібками), які б відволікали без того нестійку увагу дітей.

Все вищезазначене є більш доступним для сприйняття дошкільниками у відповідності з їх віковими особливостями та дозволяє одночасно вирішувати декілька корекційних завдань.

Зв'язок усіх вправ єдиним ігровим сюжетом за допомогою логопедичної ляльки, має бути насиченим, римованим матеріалом у вигляді загадок чи віршованих мініатюр. Це краще допомагає запам'ятати ту чи іншу вправу, артикуляцію, сприяє збагаченню словника та формує граматично правильне зв'язне мовлення. Важливим є той факт, що за допомогою ляльки можна реалізувати як індивідуальний, так і колективний підхід в корекційно-освітньому процесі [6, с. 52].

Саме використання функціональної іграшки у вигляді логопедичної ляльки:

- прискорює темпи підготовки мовнорухового апарату дошкільників до постановки звуків, полегшує сам процес постановки і автоматизації звуків;
- сприяє виробленню у дітей правильного положення язика в ротовій порожнині через зоровий образ, що сприймається дитиною, покращує функціонування м'язів мовнорухового апарату через зоровий динамічний образ артикуляційних вправ;
- дозволяє дошкільнику через зоровий образ, (що сприймається дитиною), пов'язати засвоєний звук із певними рухами язика, зафіксувати його як у зоровій, так і в моторній ланці;
- допомагає дітям через побачений зоровий образ відтворити вправи, що виконуються, у повільному темпі чіткими та плавними рухами;
- дозволяє удосконалити лексико-граматичну структуру мови та зв'язне мовлення, шляхом ознайомлення дошкільників з органами мовнорухового апарату, частинами тіла, формування уявлень про сезонні зміни в природі, показу різноманітності одягу, взуття та головних уборів;
- сприяє активізації пізнавальної та мовленнєвої активності дітей;
- знімає напруження, пов'язане з комплексами з приводу зовнішніх дефектів (наприклад, розщеплення губи, перфорації твердого піднебіння).

Для дошкільників покращення адаптивних процесів відбувається за рахунок певного розриву їх зв'язку з матір'ю. Йде проходження подолання симбіотичного зв'язку (що так часто спостерігається у дітей із мовленнєвими вадами). З'являється можливість відчувати власного та внутрішнього «Я».

Присутність логопеда поруч із лялькою, їх взаємодія дозволяють дошкільникам подолати страх спілкування, швидше піти на контакт, набутися впевненості у своїх власних силах і можливостях.

Поява можливості у логопеда під час проведення артикуляційних вправ відкривати чи закривати рот ляльці й демонструвати рухи та положення язика під час виконання артикуляційних вправ суттєво збільшує ефективність ігор-занять.

Проведення артикуляційних вправ із використанням віршованих форм суттєво покращує засвоєння таких вправ дошкільниками з порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення. Викликає інтерес у дітей, розвиває слухо-мовленнєву пам'ять, залучає до роботи зоровий й слуховий аналізатори, сприяє збагаченню словника і формуванню граматично правильного зв'язного мовлення.

Виконання дітьми, за допомогою логопеда і логопедичної ляльки різного

типу вправ суттєво поліпшує якість та ефективність впливу на дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення [5, с. 18].

Такий, здавалося б, простий й очевидний спосіб є потрібним і корисним. Особливо це відбувається на першому етапі навчання, коли дитина із порушеннями мовлення тільки починає оволодівати новими знаннями та уміннями, набувати й закріплювати навички звукомови.

Даний метод дозволяє не лише прискорити процес корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками, які мають порушення фонетико-фонематичної складової мовлення, але й попередити відставання у формуванні звукомови у дітей.

Отже, використання логопедичної ляльки дозволяє суттєво покращити відновлення вимовної функції у дошкільників із порушеннями фонетико-фонематичної складової мовлення. Діагностичний моніторинг довів те, що педагогічно правильно організована навчально-ігрова діяльність дітей із урахуванням їх вікових, індивідуальних психічних та мовленнєвих можливостей дозволяє вирішити основні завдання спеціальної дошкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Выготская И.Г. Устранение заикания у дошкольников в игре / И.Г. Выготская, Е.Л. Пеллингер, Л.П. Успенская. – М.: Просв. – С. 85-97.
2. Колошина Т.Ю. Марионетки в психотерапии / Т.Ю. Колошина, Г.В. Тимошенко. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2001. – 192 с.
3. Коррекция нарушений речи: программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи / авт.-сост. Г. В. Чиркина. – М.: Просвещение, 2008. – 275 с.
4. Пат. 44366 Україна, МПК: А 61 Н 1/00 А 61 М 21/00. Спосіб відновлення вимовної функції у дошкільнят з порушеннями фонетико-фонематичної сторони мовлення / Рібцун Ю.В. – № u200908240; заявл. 04.08.2009; опубл. 25.09.2009, Бюл. № 18.
5. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком: канд. пед. наук : 13.00.03: у 2 т. / Рібцун Юлія Валентинівна. – К., 2010. – Т. 1. – С. 18.
6. Татаринцева А.Ю. Куклотерапия в работе психолога, педагога и логопеда / А.Ю. Татаринцева. – СПб.: Речь, 2007. – 101 с.

References:

1. Vyigotskaya I.G. Ustranenie zaikaniya u doskolnikov v igre / I.G. Vyigotskaya, E.L. Pellinger, L.P. Uspenskaya. – M.: Prosv. – S. 85-97.
2. Koloshina T.Yu. Marionетки v psihoterapii / T.Yu. Koloshina, G.V. Timoshenko.

- М.: Izd-vo Instituta psihoterapii, 2001. – 192 s.
3. Korrektsiya narusheniy rechi: programmyi doskolnyih obrazovatelnyih uchrezhdeniy kompensiruyushego vida dlya detey s narusheniyami rechi / avt.-sost. G. V. Chirkina. – М.: Prosveschenie, 2008. – 275 s.
 4. Pat. 44366 UkraYina, MPK: A 61 N 1/00 A 61 M 21/00. Sposlb vldnovlennya vimovnoYi funktsiYi u doshklInyat z porushennyami fonetiko-fonematically storoni movlennya / Ribtsun Yu.V. – # u200908240; zayavl. 04.08.2009; opubl. 25.09.2009, Byul. # 18.
 5. Ribtsun Yu. V. Formuvannya usnogo movlennya u dltey molodshogo doshklInogo vku lz zagalnim movlennEvim nedorozvitkom: kand. ped. nauk : 13.00.03: u 2 t. / Ribtsun Yullya ValentinIvna. – K., 2010. – T. 1. – S. 18.
 6. Tatarintseva A.Yu. Kukloterapiya v rabote psihologa, pedagoga i logopeda / A.Yu. Tatarintseva. – SPb.: Rech, 2007. – 101 s.

Behas Lyudmila,
Ph.D., senior lecturer in psychology and correctional pedagogy Uman State
Pedagogical University named Paul Tyczyna, Ukraine

begasld@ukr.net

USING THE LOGOPEDIC DOLL ON GAME LESSONS WITH CHILDREN WITH
VIOLATIONS OF SPEECH